

تئاتر شورایی

(تئاتر و شهروندی)

www.ketab.ir

به کوشش: علی ظفر قهرمانی نژاد

سرشناسه: قهرمانی نژاد، علی ظفر، ۱۳۵۴ -
عنوان و نام پدیدآور: تئاتر شورایی (تئاتر و شهروندی) / علی ظفر قهرمانی نژاد.
مشخصات نشر: تهران: سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران، موسسه نشر شهر، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری: ۴۶۰ ص.
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۳۸-۹۱۱-۷
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
موضوع: بوال، اوگوستو، ۱۹۳۱ - م. - نقد و تفسیر
موضوع: تئاتر شورایی
شناسه افزوده: موسسه نشر شهر
رده بندی کنگره: ۱۳۹۴ ت ۹ ق/۳۷-۰۲۷ PNY
رده بندی دیویی: ۷۹۲
شماره کتابشناسی ملی: ۳۹۳۱۳۸۷

تئاتر شورایی (تئاتر و شهروندی)

مؤلف: علی ظفر قهرمانی نژاد

ویراستار: آهو مدیحی

طراح جلد: سیدایمان نوری نجفی

ناشر: مؤسسه نشر شهر

نوبت و تاریخ چاپ: اول - ۱۳۹۴

شمارگان: ۱۲۰۰ نسخه

آماده سازی و چاپ: مؤسسه نشر شهر

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۳۸-۹۱۱-۷

بها: ۲۵۰,۰۰۰ ریال

آدرس ناشر: تهران، میدان آرژانتین، ابتدای بلوار آفریقا

رو به روی پارک سوار بیهقی، پلاک ۶

www.nashreshahr.com

مرکز چاپ: ۸۸۴۲۱۹۰۶ - ۸۸۴۰۹۱۱۲

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

انتشر نشهر

همه حقوق
محفوظ است.

فهرست مطالب

۷	درآمد/امیر عبدالحسینی
۹	پیشگفتار/ شهرام کرمی
۱۳	مقدمه/ علی ظفر قهرمانی نژاد
۱۷	فصل اول) تئاتر شورایی
۱۹	مرامنامهٔ سازمان جهانی تئاتر شورایی
۲۵	گونه‌های تئاتر شورایی
۳۱	فصل دوم) مقاله‌ها
۳۳	آگوستو بوال و جیکاب مورنو
۶۹	تاریخچهٔ تئاتر قانونگذار
۷۷	اجرای مردم‌سالاری در خیابان‌ها
۱۰۱	مداخلهٔ عروسکی یا خردسالان
۱۴۵	روش‌های درمان‌گرانهٔ تئاتر شورایی
۱۷۷	تئاتر با اجتماعات
۱۹۳	امکان آموزشی یک اردوگاه
۲۰۷	بوال / رانسیر
۲۳۳	پروندهٔ یک سیاستمدار تئاتری
۲۵۷	کارگاهی کردن انقلاب
۲۹۱	گفت‌وگو
۳۰۹	فصل سوم) تئاتر کاربردی
۳۱۱	چرا تئاتر کاربردی؟
۳۱۷	چگونه «تسهیلگر» تئاتر کاربردی شویم؟

۳۳۱	تئاتر کاربردی: از دیروز تا فردا
۳۳۹	گونه‌های تئاتر کاربردی
۳۳۹	تئاتر خاطره
۳۳۱	تئاتر موزه
۳۳۵	تئاتر آموزشی
۳۳۸	تئاتر پلی‌بک
۳۴۷	تئاتر برای آموزش بهداشت
۳۵۰	تئاتر زندان
۳۵۷	فصل چهارم) بازی‌ها و تجربه‌ها
۳۵۹	بازی‌های شورایی
۳۶۹	تجربه‌های اخیر تئاتر شورایی تهران
۳۷۱	شهر امن برای کودکان / طاهره فاضلی
۳۷۷	تئاتر قانونگذار برای کوجهٔ بهتر / غزاله کنعان پناه
۳۸۵	تئاتر شورایی در مدارس / سارا پهلوانی
۳۹۱	من و تئاتر شورایی / هایده حسین‌زاده
۳۹۵	مولودی با تئاتر شورایی / منیژه گودرزی
۳۹۷	با مددجویان کانون اصلاح و تربیت / طاهره فاضلی
۴۱۱	با هم نوشتن / الهام ابراهیم‌زاده
۴۱۷	کارگاه تئاتر شورایی / آریان رضایی
۴۲۷	طلاق عاطفی (یادداشت یک تماشا-بازیگر) / فرحناز زرین‌نعل
۴۳۵	فرزندان بوال / شیرین وثوقی و مانوئل اسپینوزا
۴۴۸	جدول تئاتر کاربردی
۴۴۹	فصل پنجم) واژه‌نامهٔ توصیفی تئاتر شورایی

این دفتر پیشکش استاد قطب‌الدین صادقی
که دغدغه مردمی شدن تئاتر دارد
و همواره مشوق و راهنمای ما بوده است.

درآمد

هنر دیرین‌سال نمایش، محل تجلی باورها، رؤیاها و آرزوهای آدمیان است. به واقع، عرصه‌ای است برای آن‌که هنرمندان زیستن را با همه شادی‌ها و مصائبش بر صحنه بیاورند و برای مخاطبان خود تکرار کنند. در یک کلام، تئاتر به معنای نمایش دوباره زندگی است، اما بر صحنه.

جشنواره تئاتر شهر با نگاه به این موضوع، در تمامی دوره‌های برگزاری خود این فرصت را برای هنرمندان و هنردوستان فراهم آورده که بی‌واسطه و نفس به نفس، این بازآفرینی زندگی آدم‌ها و رؤیاهایشان را با هم تجربه کنند. چنین اتفاقی بسیار خجسته و مبارک است، اما باید به این حقیقت اشاره کرد که از گذشته‌های دور تا به امروز و همیشه، این کتابت است که حرف و هنر انسان را ماندگار و جاودان کرده است؛ از الواح سنگی و چرمی گرفته تا کاغذ و لوح‌های فشرده در جهت همین مکتوب کردن سخنان آدم‌ها بوده‌اند.

از همین روی متولیان جشنواره تئاتر شهر به فراست این را دریافته‌اند که اگر می‌خواهند برای آیندگان حرفی و سخنی داشته باشند، گریزی ندارند جز آن‌که همان نمایش‌های بر صحنه‌رفته را مکتوب کرده و در قالب نوشتار محفوظ بدارند. ماحصل این رویکرد هوشمندانه، انتشار چند عنوان کتاب در هر دوره از جشنواره بوده است. این مسیر روشن و ارزشمند در چهارمین

دوره از جشنواره نیز روی داده و همزمان با برپایی این رویداد هنری، چندین نمایش‌نامه و آثار پژوهشی حوزه تئاتر در قالب کتاب به چاپ می‌رسد. این موضوع نشان می‌دهد که دست‌اندرکاران جشنواره تئاتر شهر، هم اهمیت و ضرورت مکتوب کردن متن‌ها را دریافته‌اند و هم می‌دانند که برای تقویت و تعمیق هنر نمایش باید متون نظری و تحلیلی این عرصه را به قالب کتاب درآورند و دوستداران هنر نمایش را به سلاح درک و دریافت مجهز و مسلح سازند.

همه این کوشش‌ها و جوش‌های یاران و همراهان چهارمین جشنواره تئاتر شهر، چه برای به صحنه بردن زیباترین نمایش‌ها و چه در عرصه مهم و ضروری انتشار کتاب، از تلاشی ارزشمند برای اعتلا و ارتقاء هنر نمایش حکایت می‌کند. از خالق و کاتب صحنه هستی برای تمامی آن‌ها آرزوی توفیق و پیشرفت و شادکامی داریم.

امیر عبدالحسینی

معاون هنری سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران

پیشگفتار

سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران سازمانی است که افتخار خود را خدمت به مردم می‌داند و فعالیت خود را بر امور شهروندی پایه‌ریزی کرده است. این سازمان تنها متولی واقعی نیاز شهروندان تهرانی‌ست که چشم‌انداز خود را رسیدن به آرمان شهری اسلامی و تبدیل تهران به کلان‌شهری نمونه قرار داده است و برآن است در این راستا با تکیه بر فعالیت‌های فرهنگی-هنری و برگزاری جشنواره‌های مختلف مسیر رسیدن به این هدف را تسهیل نماید. تبدیل تهران به یک نمونه‌اعلای شهر مدرن، شاد و با اخلاق که متکی بر مشارکت هرچه بیشتر و بهتر شهروندان باشد، هدف اساسی سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران است. این سازمان امیدوارانه برآن است که از تمام امکانات موجود یاری بگیرد تا به این هدف ارزشمند نایل شود و این مهم صورت نخواهد گرفت مگر با آموزش شهروندان، استفاده از خلاقیت و توان بالا و ظرفیت‌های بالقوه موجود و همچنین بالفعل نمودن این پتانسیل عظیم! در این مسیر پرفراز و نشیب یکی از مهم‌ترین رسانه‌هایی که ما را برای رسیدن به شعار «تهران شهر شادی و اخلاق» راهنمایی می‌کند و در چارچوب آموزش شهروندان قادر است نقشی به سزا ایفا کند، تاثیر است. تاثیر، بنا بر ذات اجتماعی خود اشکال و روش‌های مختلفی برای ارتباط

مَدَنظر دارد. یکی از این روش‌ها که در قالب‌های مختلف «تئاتر شورایی»^۱، «تئاتر درمانی»^۲ و «تئاتر آموزشی»^۳ نمود پیدا می‌کند، به عنوان شکلی از مشارکت‌پذیری تئاتر در دنیای مدرن مورد توجه بسیاری از صاحب‌نظران مسائل اجتماعی قرار گرفته و اصطلاحاً تحت عنوان «تئاتر کاربردی»^۴ در بسیاری از نقاط جهان مورد استفاده قرار می‌گیرد. این نوع تئاتر با حضور خلاقانه و مشارکت صددرصد مخاطب شکل می‌گیرد. در این تئاتر، تماشاگر به شکلی فعال در تعیین و پیشبرد نمایش سهیم است. او با شرکت در فرایند تولید اثر نمایشی با ظرفیت‌های خودش آشنا می‌شود. این نوع تئاتر، شهروندان را برآن می‌دارد تا با اندوخته‌های درونی خود و با باوری که از مسائل اجتماعی خویش دارند، با جامعه پیرامون روبه‌رو شوند، به خلأهای درون و برون خود آگاه گردند و برای جبران کمبودهای موجود حرکت کنند. شهروندان با استفاده از این شکل از تئاتر و از طریق این تکنیک‌های روان‌درمانی قادر می‌شوند با کشف آسیب‌های روحی و فشارهای ناشی از مسائل اجتماعی، موقعیت خود را تغییر داده و به تصویری ایده‌آل برسند. کتاب پیش رو جستاری در این شکل از تئاتر است. این کتاب به همت دبیرخانه جشنواره تئاتر شهر تهران، که محلی برای کشف، شناسایی و پرورش جوانان مستعد و علاقه‌مندان تئاتر در محلات تهران است به سرپرستی چهره شاخص این گونه تئاتری جناب آقای علی ظفرقهرمانی‌نژاد در پنج فصل منتشر می‌شود.

کتاب حاضر گنجینه ارزشمندی از فعالیت‌ها، تجربیات، تمرینات و مقالاتی عرضه می‌کند که دستمایه بسیار مناسبی برای معرفی، آموزش و گسترش تئاتر متکی بر مشارکت مردمی است. در کتاب حاضر ملاحظه می‌کنیم این شکل از تئاتر هم آسیب‌شناسی می‌کند، هم درمان؛ هم انرژی‌بخش است

1. Theatre of the Oppressed
2. Drama Therapy
3. Pedagogic Theatre
4. Applied Theatre

و هم تأثیرگذار؛ هم متکی بر دانش است، هم مبتنی بر میل و نیازهای مشارکت‌کننده‌ها.

این شکل از تئاتر شاید دموکراتیک‌ترین نحوه ارتباط را بین گروه اجرا و تماشاگران رقم می‌زند. البته چنین شیوه‌ای در تاریخ نمایش ما بی‌سابقه نیست. تعزیه شکلی از نمایش است که با مشارکت تماشاگر معنا می‌شود. در بسیاری از لحظات تعزیه این مشارکت شکل می‌گیرد و در یک همگرایی عاطفی و نمادین گروه اجرا و تماشاگر یکی شده و در نهایت به یک صدای واحد تبدیل می‌شوند.

با این سابقه ذهنی و پیش‌زمینه تاریخی و با توجه به سیاست‌های راهبردی سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران در راستای آموزش و ترویج فرهنگ شهروندی، توان و کارایی تئاتر کاربردی شیوه مناسبی خواهد بود برای نیل به سند چشم‌انداز فعالیت‌های فرهنگی - هنری این سازمان که با محوریت موضوعات و دغدغه‌های معاصر راه ما را برای دستیابی به «تئاتر ملی» که مبتنی بر آموزه‌های دینی و ملی این سرزمین کهن است، هموار نماید.

امید داریم انتشار این کتاب برای مربیان و فعالان عرصه تئاتر که در فرهنگسراها و خانه‌های فرهنگ فعالیت می‌کنند، مثمر ثمر واقع شود، زیرا ما معتقدیم شریان‌های فرهنگی - هنری «تهران شهر شادی و اخلاق» از فرهنگسراها و خانه‌های فرهنگ عبور می‌کند.

شهرام کرمی

دبیر جشنواره تئاتر شهر

مقدمه

تئاتر می‌تواند ما را یاری دهد آینده خود را بسازیم، نه این‌که آن را به انتظار بنشینیم.
اگوستو بوآل

تئاتر شورایی مجموعه تکنیک‌هایی است که به هنر نمایش جنبه کاربردی می‌دهد و به عنوان تئاتری «بدیل^۱» عامه مردم را جذب این هنر و قابلیت‌های آن برای تغییر زندگی می‌کند. تئاتر شورایی ابزار است، اما ابزاری در دست مردم. کار این ابزار آموزشگری، درمانگری، توسعه نیروهای انسانی، تقویت اجتماعات، تمرین «گفت‌وگویی انتقادی» و ترویج «عدالت اجتماعی» است. اجراگران تئاتر شورایی جنبش‌گران فرهنگی‌اند. آنان مردم و مسئولان را به کنش مثبت اجتماعی تمرین می‌دهند و ارتباط میانشان را بیش از پیش تقویت می‌نمایند.

تئاتر شورایی هفت تکنیک دارد که عبارت‌اند از: تئاتر مجسمه، درام‌پردازی همزمان، تئاتر روزنامه، تئاتر مجادله، تئاتر نامرئی، تئاتر قانونگذار و رنگین‌کمان

۱. Alternative Theatre: که در ایران تئاتر جایگزین یا همان تئاتر آلترناتیو نیز خوانده می‌شود، تئاتری است که تجربه نمایشی را با تغییر فردی و اجتماعی پیوند می‌دهد و نشان از باور به کارایی تئاتر برای گسستن سلسله‌مراتب و تفسیمات اجتماعی دارد.

آرزو.

در هر کدام از این روش‌ها بازی به واژه، واژه به تصویر، تصویر به حرکت، حرکت به قصه، قصه به تئاتر، تئاتر به گفت‌وگو، گفت‌وگو به مداخله و مداخله به تغییر می‌انجامد و تغییر، تمرینی است برای بهبود کیفیت زندگی. تئاتر مجسمه، مبنایی است برای خلق دو روش درام‌پردازی همزمان و تئاتر مجادله، و این دو نیز می‌توانند به تئاتر روزنامه، تئاتر قانونگذار، رنگین‌کمان آرزو و تئاتر نامرئی بینجامند.

همه این تکنیک‌ها موجب توانمندسازی «درون‌فردی» و «میان‌فردی» می‌شوند، به همین دلیل است که ریچارد شکنر^۱ از تئاتر شورایی به عنوان «تئاتر درمانی اجتماعی» یاد می‌کند؛ از این میان «تئاتر مجادله»^۲ بسیار متداول‌تر است. اجراگران تئاتر مجادله صحنه‌ای را به نمایش می‌گذارند که بازنمای سرکوب یا وضعیتی ناخوشایند است. سپس تماشاگران جایگزین شخصیت اصلی- یا هر شخصیتی که بتواند منشأ اثر باشد- می‌شوند و در نمایش مداخله عملی می‌کنند. این کار به دو منظور انجام می‌شود: یافتن راه‌هایی برای مبارزه با سرکوبی خاص و ایجاد فرصت‌های فراوان برای مشارکت.

امروزه تئاتر شورایی را مردمی‌ترین گونه تئاتر می‌دانند، زیرا در هر زمان، هر مکان، با هر امکاناتی و توسط هر قشری قابل اجراست. تئاتر شورایی «از مردم»، «با مردم»، «برای مردم» و «توسط مردم» خلق می‌شود، بنابراین هفت روش آن کاملاً منعطف‌اند و مردم می‌توانند آن‌ها را تکمیل، اصلاح و دگرگون کنند و حتی بسط دهند؛ آنان می‌توانند روش‌های جدید خود را خلق کنند. به قول آگوستو بوآل: «قرار است روش‌ها در خدمت مردم باشند، نه برعکس!»

برای ساختن تئاتر شورایی فقط رعایت دو چیز لازم است: ۱. موضوع آن

1. Richard Schechner

2. Forum Theatre

خواست اکثریت تماشاگران باشد. ۲. همه اجازهٔ مداخله در نمایش و تغییر آن را داشته باشند.

همین خصلت دسترس‌پذیری، انعطاف و بالندگی تئاتر شورایی‌ست که موجب تربیت شهروندانی بالغ، متعهد، خلاق و تحلیل‌گر می‌شود؛ شهروندانی که وظیفه را بر حقوق اولویت می‌دهند و پیشنهادهای مثبت را جایگزین غرزدن‌های بی‌اثر می‌کنند. کوتاه سخن آن‌که با همه‌گیر شدن تئاتر شورایی عنوان «شهروند» برانزدهٔ ساکنین اجتماعات می‌شود، چه باز هم به قول آگوستو پوآل: «شهروند کسی نیست که در شهر زندگی می‌کند، بلکه کسی است که آن را تغییر می‌دهد.»

با این کتاب ما «با هم»، «از هم» و «به هم» می‌آموزیم.

این کتاب این‌بار به همت مدیریت جشنوارهٔ تئاتر «شهر» به چاپ می‌رسد و از آن‌جا که بر مقولهٔ «شهروندی» تمرکز دارد، بخش جدید «تئاتر کاربردی» نیز به آن افزوده شده است تا علاقه‌مندان ضمن پیگیری فعالیت‌های تئاتر شورایی به عنوان یکی از ابزارهای لازم برای کاربردی کردن این هنر، با خود تئاتر کاربردی نیز در کلیت آن آشنا شوند. این آشنایی به ما کمک می‌کند که دریابیم فنون تئاتر شورایی را در چه حوزه‌ها، مکان‌ها و اجتماعات انسانی مورد استفاده قرار دهیم. نهایتاً این‌که هدف ما ترویج و همه‌گیر کردن این زبان انسانی‌ست، چرا که معتقدیم هر چه اجتماعات بیشتری درگیر این نوع تئاتر شوند، ناهنجاری‌ها، توهمات، گسستگی‌ها و بی‌ثباتی‌ها کمتر و صلح، تعامل و همبستگی پایدارتر خواهد شد. چاپ این دفتر مرهون لطف شهرام کرمی عزیز است. در پایان، مراتب سپاس و قدردانی خود را از این بزرگوار ابراز می‌دارم.

خردادماه ۹۲

علی ظفرقهرمانی‌نژاد

سرپرست تئاتر شورایی تهران